

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Kadın Yoksulluğunun Tarihine Kapı Aralamak-18. Yüzyılın İkinci Yarısında Kadın Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri-

Unlocking the Doors on the History of Women's Poverty A Social View of Women's Poverty in The Second Half of the 18th Century

Nazife GÜRHAN¹

¹Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Mardin, Türkiye

ORCID: N.G. 0000-0001-7590-0095

Corresponding author:

Nazife GÜRHAN,
Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Mardin, Türkiye
E-mail: ngurhan71@gmail.com

Submitted: 10.02.2019

Revision Requested: 19.03.2019

Last Revision Received: 25.03.2019

Accepted: 09.04.2019

Citation: Gurhan, N. (2019). Kadın yoksulluğunun tarihine kapı aralamak-18. yüzyılın ikinci yarısında kadın yoksulluğunun toplumsal görünümüleri-. *Journal of Economy Culture and Society*, 59, 63-78.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0008>

Öz

Toplumsal hiyerarşinin en alt tabakasına gönderme yapan yoksulluk, yeterli kaynak ve gelire sahip olamama durumu olarak tanımlanabilir. Son yıllarda toplumsal cinsiyet çalışmalarındaki artışla birlikte kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimlerindeki cinsiyet farklılıklarına vurgu yapan “kadın yoksulluğu” kavramsallaştırması kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram kadınların toplumda var olan rolleri ve statülerine bağlı olarak yoksulluk deneyimlerinin erkeklerden farklılaşmasını ifade etmektedir. Bu çalışmanın ana konusu 18. yüzyılın ikinci yarısında Diyarbakır’de yaşamış yoksul kadınların yoksulluk deneyimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bir tarihsel sosyoloji araştırması olan çalışmanın ana kaynağı dönemin Diyarbakır Eyaleti’nin merkezi konumundaki Amid mahkemesine ait 7 adet şer’iyye sicili defteridir. Bu defterlerde bulunan tereke/miras kayıtları arasından tespit edilen 119 yoksul kadına ait belgedeki yoksulluk imgeleri üzerinden incelenen dönemde yaşayan kadın yoksulların gündelik hayatlarının fotoğrafını çekmek, böylelikle kadın yoksulluğunun tarihsel arka planına ışık tutmak amaçlanmaktadır.

Çalışmada kadın yoksulların gündelik mekanlarını oluşturan evlerin genel olarak harabe evler olduğu, giyinme pratiklerinde ise “köhne” olarak tasvir ve tabir edilen kıyafetlerin varlığı dikkat çekici hususlar olarak ortaya çıkmıştır. Yine kadın yoksulların (ortalama 51 kuruş servet) erkek yoksullara (ortalama 57,5 kuruş servet) göre yoksulluğu daha derinden yaşayarak yoksullar arasındaki en yoksul kesimi oluşturdukları görülmüştür. Bu durum günümüzde yoksulluğun kadınlar arasında daha derin yaşandığını ifade eden “yoksulluğun kadinsılaştırması” kavramının geçmişte de var olduğuna bir işaretir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, kadın yoksulluğu, Osmanlı, şer’iyye sicili, tarihsel sosyoloji

ABSTRACT

Poverty – with reference to the lowest layers of social hierarchies - can be defined as not having sufficient resources and income. In recent years, together with the increase in gender studies, the conceptualization of female poverty, which emphasizes the gender differences in the ways women experience poverty, has started to be used by researchers. This concept differentiates between the poverty experiences of women and those of men, depending on their role and status in society.

The main focus of this study is the poverty experiences of women who lived in Diyarbakir in the second half of the 18th century. In the present study, it was observed that the houses in which these women lived were generally dilapidated affairs and their clothing was worn out. It was also observed that these women (with average assets of 51 piastre) constituted the poorest people among society since they experienced poverty more intensely than poor men (average assets of 57.5 piastre). This shows that the phenomenon of “the feminization of poverty”, which signifies that poverty is experienced more in women than in men, also existed in the past.

Keywords: Poverty, women's poverty, Ottoman, registration book, historical sociology

EXTENDED ABSTRACT

Poverty – with reference to the lowest layers of social hierarchies - can be defined as not having sufficient resources and income. In recent years, together with the increase in gender studies, researchers have started to use the conceptualization of female poverty, which emphasizes the gender differences in the ways women experience poverty. This concept differentiates between the poverty experiences of women and those of men, depending on their role and status in society.

The main focus of this study is the poverty experiences of women who lived in Diyarbakir in the second half of the 18th century. The main data source of this study, which is a historical sociology research, was the seven registration books of the Amid Courts, which used to be located in the center of the province of Diyarbakir in that era.

The aim of this study was to portray the lives of 119 women that (according to inheritance records obtained from the registration books), were determined as poor and thus shed light on the historical background of female poverty. It is possible to form an opinion regarding consumption habits and lifestyles by examining the contents of these inheritance records. This study attempts to understand what conditions these women lived in by investigating the household items that were listed in the inheritance records. In addition, through these records, it was possible to visualize their lifestyles and clothing choices and determine their eating habits by investigating the utensils listed in the records.

According to the inheritance documents in the court records, out of 297 poor people, 119 were women and possessed 51% of the general wealth, whereas men possessed 57.5%. This is an indicator that women were the poorest in the society.

The areas in which poverty was apparent were nutrition, shelter and clothing, all of which provides an insight into consumption patterns and daily life practices. Houses, in which everyday practices take place, and which contain important clues about life styles and consumption patterns, are important poverty symbols. The common feature of these houses which stands out as an indication of both poverty and distress is that they were dilapidated. Such dilapidated houses can be seen as the reflection of class differentiation in terms of shelter due to the value of these houses, their physical conditions and the fact that they contain cheap and very little furniture.

Nutrition and eating habits is another area in which poverty and deprivation are symbolized and class differentiation becomes clear. A reflection of this differentiation in the kitchen is evidenced by both the scarcity and low value of kitchenware. It was observed that poor women had either little or no kitchenware in their houses.

Clothes, which are significant as they reflect the social position of individuals as an exterior image of their financial wealth, present important clues about the socio-economic structure of an individual. The clothes of the poor women, like their kitchenware, were old and worn out. The fact that the clothes were old lowers their usage value and also symbolizes the expression of poverty which decreases their symbolic value. Thus, the houses of poor women were ruined houses in which there were cheap and few goods. The people living alone in these houses were poor, who didn't have anything apart from some poor-quality clothes.

In summary, it can be said that women, being the poorest element of society, experienced serious poverty and demonstrated that the phenomenon of "the feminization of poverty" also existed in the past.

1. Giriş

Yoksulluk tarih boyunca her toplumda farklı biçimlerde yaşanmış ve toplumların en önemli sorunlarından biri olagelmıştır. Her toplumun belirli bazı ölçütlere göre tabakalaşması beraberinde en altta yer alan sınıfların yoksul olarak tanımlanması sonucunu getirmiştir. Bu alt tabakada yer alanlar, toplumca arzulanan şeylerden yoksun olanlar ya da diğerlerine oranla daha az sahip olanlar diye de tanımlanabilir. Arzulanan şeyler para, mal, mülk gibi maddi değeri olan nesnelere olabileceği gibi saygınlık, itibar, şan, şöhrət gibi soyut şeyler de olabilir. Bahsi geçen arzulanan şeylerden yoksun olan yoksullar her zaman toplumsal hiyerarşinin altında yer almışlardır (Öztürk, 2008, s. 265).

Bu çalışma 18. yüzyılın ikinci yarısında (1750-1800) Diyarbakır'de yaşamış kadın yoksulların yaşamlarına odaklanarak yoksulluğun tarihine kapı aralamaktadır. Yoksulluk ve yoksullarla ilgili yapılan geniş literatür içinde son yıllarda yoksulluğun toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele alınarak kadınların yoksulluk deneyimleri üzerinde duran ve "kadın yoksulluğu" olarak kavramsallaştırılan çalışmalarda artış olduğu görülmektedir. Ancak kadın yoksulluğunun tarihsel kökenleri hakkında çok da bilgi sahibi değiliz. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu doldurma kaygısıyla ait olduğu dönemin tüketim kalıpları hakkında bilgiler veren tereke kayıtlarına dayanarak kadınların geçmişteki yoksulluk görünümünün nasıl olduğunun ve yoksulluğun dışavurumlarının/yansımalarının izini sürmektedir. Bu nedenle "mahrumiyet ve yoksunluk dünyası"nın bir yansıması olan kadın yoksulluğunun tarihsel arka planının incelenmesi çalışmayı önemli kılmaktadır.

İncelenen dönemde Osmanlı Devleti'nin durumuna bakacak olursak 17. yy. sonlarında başarsızlıkla sonuçlanan 1683 Viyana kuşatmasının devletin idari, ekonomik ve toplumsal yapısının şekillenmesinde bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde Osmanlı ekonomisindeki mali bunalımlar, üretimdeki durgunluğun getirdiği ekonomik kaos ortamına karşılık Avrupa'daki gelişmeler bu değişimde önemli rol oynamıştır. 17. yüzyıl sonlarında toprağını kaybeden köylülerin ve savaşmaktan kaçan askerlerin isyanları da hem Osmanlı ekonomisini hem de toplumsal yapısını derinden etkileyerek yenileşme ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Yine savaşlarda kaybedilen topraklardan göçün artmasıyla birlikte nüfus artışı toplum dinamiklerindeki değişimi hızlandırarak yaşanan toplumsal sorunları daha da derinleştirmiştir (Karabulut, 2016, s. 49-51).

Osmanlı'nın yaşadığı bu sıkıntılı döneme karşılık Avrupa'da önemli gelişmeler yaşanmakta İngiltere'de ortaya çıkan sanayi devrimiyle birlikte insan gücüne dayalı geleneksel üretimden makineye dayalı seri üretime geçilerek hem üretim şeklinde hem de üretim miktarında bütün dünyayı etkileyecek ciddi değişimler ortaya çıkmaktadır (Küçükkalay, 1997, s. 52). Tabiri caizse Osmanlı'nın Batı'daki bu değişime ayak uyduramaması gerilemesinin en önemli sebeplerinden bir olmuştur (Dumrul ve Dumrul, 2014: 154). Dolayısıyla devletin içerisinde bulunduğu bu ekonomik bunalımların halk kitlesinin yaşam standartlarını etkilediğini ve alt tabakalardaki yoksulluğun görünümünü artırdığını söylemek mümkündür.

Günümüzde yaşanan yoksulluk ve yoksullar hakkında somut bilgilere sahip olmamıza rağmen 300 yıl önce yaşamış bir toplumdaki yoksulluğun boyutları hakkında rakamsal olarak net bilgiler ortaya koymak pek de mümkün görünmemektedir. Ancak Osmanlı toplumundaki miras kayıtlarını içeren belgeleri ihtiva eden "tereke kayıtları", kadınların yoksulluk manzaralarını ortaya koyma hususunda bizlere ışık tutabilmektedir. Gündelik yaşam pratikleri ve tüketim kalıpları hakkında önemli ipuçları barındıran bu kayıtlara bakarak ve elde edilen verileri analiz ederek 18. yüzyılın ikinci yarısında merkezden uzak bir taşra kenti olan Diyarbakır'deki kadınların yok-

sulluk hallerini genel hatlarıyla anlamamız ve kadın yoksulluğunun sınırlarını çizmemiz kolaylaşacaktır. Çalışmanın alanı olarak Diyarbakir'in seçilmesinin nedeni ise hem taşrada bir eyalet merkezi olması hem de farklı kültürlerin bir arada yaşamasına olanak tanıyan çok etnili ve dinli bir sosyo-kültürel yapıya sahip olmasıdır.

Şer'iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarına dayanarak yapılan çalışmalarda vefat eden kişilerin geride bıraktıkları eşya ve malların nitelik ve niceliklerine bakarak kişilerin sosyo-ekonomik durumlarının ve dolayısıyla gündelik yaşam pratiklerinin ortaya konulması mümkün görünmektedir. Bu nedenle şer'iyye sicilleri Osmanlı toplumsal tarih çalışmalarında vazgeçilmez bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır (Cankabal, 2009: s. 29). Osmanlı arşivleme sisteminin önemli bir unsuru olan ve günümüze kadar orijinal biçimiyle korunarak gelmiş bu defterler kayıt altına alındıkları dönemle ilgili idari ve ekonomik bilgilere yer vermekle birlikte toplumsal ve kültürel hayatın kodlarını da içermektedir.

Diyarbakir'e ait olan ve 18. yüzyılın ikinci yarısında kayıt altına alınan 3744, 3796, 3757, 3753, 3725, 3785 ve 3797 nolu 7 adet şer'iyye sicili defteri (bundan sonra DŞS) çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Çalışma konusu bağlamında bahsi geçen defterlerdeki 1009 tereke kaydı içerisinde 119 adet yoksul kadın tespit edilmiştir. Bu kayıtları tasnif ederken daha önce yapılmış olan çalışmaları da referans alarak varlık ve yoksulluk sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla daha önce yapılmış çalışmalara bakıldığında Halil İnalçık'ın 15. yüzyıla ait Bursa terekelerini tasnif ederken 0-10.000 akçe arası (83,3 kuruş) terekeye sahip olanları yoksul olarak tespit ettiği (İnalçık, 1953, s. 55), Hülya Cankabal'ın ise 17. yüzyılda Ayntâb üzerine yaptığı çalışmasında yoksulluk sınırını 100 kuruş olarak belirlediği görülmüştür (Cankabal, 2009: s. 117). "*Osmanlı Taşrasında Zengin Sınıf-Diyarbakirli Zenginler (1750-1800)*" adlı kitap çalışmasında ise Diyarbakir'in sosyo-ekonomik durumunu tespit etmek amacıyla 7 defterden elde edilen 1009 tereke kaydı incelenmiş ve bu belgeler yoksul, orta halli ve zengin olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada o döneme ait yapılan çeşitli çalışmalar da göz önünde bulundurularak 99 kuruş ve altı servete sahip olanlar yoksul, 100 kuruş ve 999 kuruş arası servete sahip olanlar orta halli ve 1000 kuruş yukarısı servete sahip olanlar ise zengin sınıf olarak kategorize edilmiştir. Bu bağlamda toplam 7 defterde bulunan terekelerde 297 kişinin 99 kuruş ve altı servete sahip olan yoksul sınıf olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kişilerin cinsiyete göre farklılaşmasına bakıldığında da 178 kişinin erkek, 119 kişinin ise kadın olduğu görülmüştür (Gürhan ve Gürhan, 2018, s. 46-53).

Bu çalışma bir taraftan 18. yüzyıl Osmanlı toplumunu sosyo-ekonomik tabakalaşma açısından incelemeye tabi tutarken bir taraftan da Diyarbakir'de yaşayan yoksul sınıf içindeki kadınların yaşamına odaklanmaktadır. Amaçlarımız arasında yoksulluk imgeleri üzerinden kadınların yoksulluk deneyimlerini ortaya çıkarmak da bulunmaktadır. Belirtilmesi gereken bir husus da kadınların yoksulluğundan kastın maddi bir yoksulluk olmasıdır. Kadın yoksulların sayısı, yaşam koşulları ve cinsiyet farklılaşmasının yoksulluğun tecrübe edilmesinde herhangi bir farklılığa neden olup olmadığı gibi hususlar da bu çalışmanın cevaplamaya çalıştığı sorulardandır.

Tarih ile sosyolojinin kesişim alanı olan tarihsel sosyolojinin (Özdalga, 2011, s. 9) kullanıldığı bu çalışmada bugünün toplumsalının anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla geçmiş dönemler ele alınarak tarihsel verilerin kullanılması söz konusudur. Sosyolojinin bugünün tarihi, tarihin de geçmişin sosyolojisi olduğunu belirten Guibert ve Jumel (2002), geçmişin bugünü anlamaya ve bugünün de geçmişi sorgulamaya olanak tanıdığını belirtmektedir (Ergut ve Uysal, 2012, s. 13). Çalışmada kadın yoksulların yoksulluk koşullarını tanımlayarak ve yaşam biçimlerini ortaya koyarak yani başka bir deyişle yoksulluğun dışsal görünümünü betimleyerek yoksulluğun resmedilmesi amaçlanmaktadır. Ancak belirtmeliyiz ki çalışma çerçevesinde elimizdeki tarihi kaynak-

lara dayanarak sadece kadın yoksulluğunun somut bir portresi çizilmeye çalışılmakta; kadın yoksulluğunun nedenleri tartışılmamaktadır. Çünkü elimizdeki tereke kayıtlarından oluşan verilerde sadece tüketim kalıpları ve gündelik yaşam pratikleri hakkında çıkarımlarda bulunulabilmektedir. Yoksulluğun nedenleri veya yoksulluğun cinsiyete göre farklılaşmasıyla ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Bu da çalışmanın sınırlarını göstermesi açısından önemli bir husustur.

2. Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk, insanların birlikte yaşamaya başladığı günden itibaren varlığını sürdüren bir olgu olmasına rağmen son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle daha fazla görünür olması beraberinde yoksulluk tartışmalarını da getirmiştir. Genel olarak yeterli kaynak ve gelir sahibi olamama konumu olarak bilinen yoksulluk, insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyim, ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olma durumu olarak da tanımlanabilir (Oktik, 2008, s. 25). Castells de benzer şekilde yoksulluğun, sefaletin, eşitsizliğin ve kutuplaşmanın servet dağılımı, tüketimi ve farklılaşmasıyla ilişkili olduğunu belirtmekte ve yoksulluğu belirli bir toplumda bir insanın minimum standartlarda yaşam sürebilmesi için gerekli kabul edilen kaynaklara sahip ol(a)maması olarak tanımlamaktadır (Castells, 2009, s. 69-70).

Yoksulluğun nasıl tanımlanacağı ve ölçüleceği konusunda oldukça farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu tanımlamalardan ilki olan mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını fiziksel olarak devam ettirmesi için zorunlu olan asgari tüketim miktarına işaret eden seviyedir. Bahsi geçen yoksulluğun sınırları ise genellikle bireyin günlük asgari kalori gereksiniminin parasal hesaplamasına dayanmaktadır. Ülkeden ülkeye farklılık gösteren diğer tanım ise göreceli yoksulluk tanımlamasıdır. Bu tanımlamada genellikle ülke içerisindeki gelir dağılımı, mevcut şartlar ve ortalama yaşam standartlarına bakılarak yoksulluk sınırı çizilmektedir (Çukur, 2008, s. 99).

Üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımının bulunmadığını belirten Şenses'e göre (2009, s. 62), yapılan tanımlar yoksullara bakış açısına göre, değişik değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan diğerine göre ve zaman içinde değişkenlik göstermektedir. Ona göre daha kolay nicelleştirilebildikleri için en yaygın kullanılan yoksulluk kıstasları parasal gelir ve tüketim harcamalarıdır. Hayatını sürdürebilmek için gerekli en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk çizgisi oluşturmakta ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul sayılmaktadır (Şenses, 2009, s. 63).

Yoksulluk göreceli ve değişken bir kavramdır. Çünkü yoksulluğun tanımını düzenleyen yapılar belirli bir toplumda var olan ihtiyaç ve değerlerden oluşurlar. Günümüzün ihtiyaç standartlarını 300 yıl önce yaşamış bir topluma uyarlamak ilginç sonuçlar doğurabilir. Örneğin bugünün standartlarını birkaç on yıl geriye uyarladığımızda yoksulluğun çok şaşırtıcı derecede derinleştiğini görürüz. Nitekim o dönemde orta halli sınıfa giren bir birey bu standartlarla yoksul sınıfa dahil olabilmektedir. Tersi bir durumda 40 yıl öncesinin standartlarını günümüze uyarladığımızda ise "yoksulluk" olgusunun günümüzde belirgin bir şekilde azalmış olduğu görülebilir. Bu nedenle Jütte (2008, s. 61), ihtiyaçlara dair modern standartların gerçeklikten uzak ve tutarlı bir tarihsel perspektiften yoksun sayılabileceğini belirtmiştir.

Yoksulluk salt bir kadın sorunu olmamasına rağmen toplumda kadınlar genel olarak erkeklere göre daha yoksul ve bunu deneyimleme biçimlerinde de onlardan farklılaşmaktadırlar. Toplumsal uzamda ve hane içinde var olan cinsiyet eşitsizliği ile kadının erkeğe ve onun gelirine olan bağımlılığı kadın yoksulluğunun belirleyici özelliğidir (Şener, 2012, s. 63). Günümüzde yoksulluğun en çok kadınları etkileyen bir olgu olduğunu belirten Açıkgöz (2010, s. 46), dünyadaki

yoksulluk manzaralarının başrolünde mutlaka kadınların yer aldığını belirtmektedir. Bu durum kadınların içinde yaşadıkları toplum ve özelde hanede var olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle daha da perçinlenmekte gerek kadına yönelik şiddet gerekse kadınların emek piyasasındaki dezavantajlı konumuyla gün yüzüne çıkmaktadır.

Kadın yoksulluğunu oluşturan temel dinamiklerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili olduğunu belirten Çetin (2017, s. 23), kadının toplumdaki ikincilleştirilmiş konumunun mülkiyet edinme, eğitim kaynaklarına ulaşma ve sosyal hareketlilik kanallarına erişimde kadının önüne toplumsal bariyerler ördüğünü belirtmektedir. Böylelikle kadının yoksullaşması daha da derinleşerek çok boyutlu bir hal almaktadır.

Aslında kadın yoksulluğu kavramının yoksulluk literatürü içerisinde yer almaya başlaması yakın zamanda gerçekleşmiştir. Kadınların toplum içerisindeki mağduriyetlerinin başlıca nedenlerinden biri olan yoksulluğun bir kimliğe bürünerek “kadın yoksulluğu” şeklinde bir kavramlaştırma yapıldığı görülmektedir (Dedeoğlu, 2003’ten akt; Fidan, 2016, s. 22). Bu bağlamda “yoksulluğun kadınsılaşması” kavramını ilk olarak D. Pearce 1978 yılında kullanmıştır. Pearce (1978, s. 31), kadınların yoksullaşmasını artan boşanma oranlarına bağlayarak kadınların erkeklere göre mirastan daha az pay almaları ve iş piyasasındaki yaşadıkları problemlerin bu yoksulluk biçiminin derinleşmesine neden olduğunu belirtmektedir. Kadınların toplum içinde maruz kaldıkları ayrımcılık ve toplumun kadına biçtiği hâkim toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle ortaya çıkan dezavantajlı durum 90’lı yıllardan itibaren kadın çalışmalarında dile getirilmeye başlanmıştır (Körükmez, 2008, s. 215). Klasik yoksulluk çalışmalarının aksine kadınların erkeklere göre daha yoksul ve yoksulluk deneyimlerinin daha farklı olduğunu belirten Brannen ve Wilson (1987), Daly (1989) ve Glendinning ve Millar (1992)’in yaptıkları çalışmalar örnek olarak verilebilir.

Biz de çalışmamızda sosyal teoride yer edinen bir kavram olarak “kadın yoksulluğu” ya da “yoksulluğun kadınsılaşması” kavramları çerçevesinde yoksul kadınların yaşantısına mercek tutmayı ve yoksulluğun incelediğimiz yüzyıl içerisinde toplumun ve özelde kadınların yaşantılarını nasıl etkilediğini tespit etmeyi amaçlamaktayız. Böylelikle bugün feminist çevreler tarafından sıklıkla tartışılan bir konu olan kadın yoksulluğunun tarihine bir kapı aralayarak bugünün toplumsal gerçekliğinin daha iyi anlaşılmasını umut etmekteyiz.

3. Diyarbekirli Yoksul Kadınların Genel Özellikleri

Çalışma çerçevesinde incelenen zaman aralığı olan 1750-1800 tarihleri arasında Diyarbekir’de yaşamış insanların miras kayıtlarını içeren 1009 tereke kaydı içerisinde 297 kişinin yoksul (%29,4), 567 kişinin orta halli (%56,2) ve 145 kişinin de zengin (%14,4) sınıfa dahil olduğu görülmüştür. Daha önce de belirttiğimiz gibi 99 kuruş yoksulluk sınırını oluştururken 1000 kuruş da zenginlik eşiğini belirliyordu. Buna göre o döneme ait Diyarbekir toplumunda 99 kuruş ve altında servete sahip olan yoksullar %29,4 oranla toplumun önemli bir kesimini oluşturmaktaydı.

Oxfam tarafından hazırlanan 2017 yılı Dünya Zenginlik Raporu’nda küresel servetin %82’sinin en zengin %1’lik kesime ait olduğu ifade edilmektedir. Yine aynı raporda her 10 milyarderin 9’unun erkek olduğu belirtilerek servet ediniminde cinsiyet eşitsizliğine vurgu yapılmaktadır (Oxfam, 2017). Benzer şekilde Credit-Suisse’nin hazırladığı Global Wealth Report 2018’e göre en üstteki %10’luk zengin kesimin küresel servetin %85’ine sahip olduğu belirtilmektedir (Global Wealth Report, 2018). Günümüz modern kapitalist toplumların gelir dağılımındaki eşitsizlikleri anımsatan bu duruma 18. yüzyıl Osmanlı taşrasında da rastlanması ilginçtir. Nitekim incelenen defterlerde yoksulların toplam servet miktarı 16.278 kuruşla toplam servetin %1,9’unu oluşturmakta; buna karşılık toplumun %14,4’lük kesimini oluşturan zenginlerin 678.652 kuruşluk servet

miktarıyla toplam servetin %77,3'üne sahip oldukları görülmektedir. Bu durum yoksullarla zenginlerin gelir dağılımındaki mesafesinin ne kadar açıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan yoksul kadınlara bakacak olursak toplam 297 yoksulun 178'i erkek, 119'u ise kadındır. Yoksulların toplam servet miktarı olan 16.278 kuruşun 10.219,5'i 178 erkeğe, 6.058,5 kuruşu ise 119 kadına aittir. Buna göre yoksul kadınların ortalama servet miktarı 51 kuruşken yoksul erkeklerin ortalama servet miktarı 57,5 kuruştur. Bu durum yoksullar arasındaki en yoksul kesimi yine kadınların oluşturduğunun bir işareti olarak görülebilir.

Yoksul kadınlar içerisinde Huri bt. Abdullah adlı kadın 13 kuruşluk servetle (DŞS 3785, 50b-2) en düşük servet miktarına sahip kişi olurken, yoksulluk sınırı olan 99 kuruşla en yüksek servet miktarına sahip olan yoksul kadın ise Dursun bt. Mahmud'tur (DŞS 3725, 93a-1). Dini kimlik bağlamında yoksul kadınlara bakacak olursak 119 yoksul kadının 85'i Müslüman, 34'ü ise gayrimüslimdir. İncelenen belgelerde gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında servet miktarı açısından belirgin bir farklılaşma olmadığı görülmüştür. Zira 34 gayrimüslim yoksul kadının ortalama servet miktarı 50,5 kuruşken, 85 Müslüman yoksul kadının ortalama servet miktarı 51,5 kuruştur. Buradan hareketle ortalama 1 kuruşluk bir fark söz konusu olmakla birlikte dini bir azınlık olan gayrimüslimlerin servet ediniminde Müslümanlara göre daha dezavantajlı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

İncelenen belgelerin bir tür miras kaydı olduğu göz önünde bulundurulursa mirasçılarının bilgisinden yola çıkarak yoksul kadınların demografik özelliklerinden sadece sahip oldukları çocuk sayısı ortaya çıkarılabilmektedir. Aşağıdaki tabloda yoksul kadınların sahip olduğu çocuk sayıları verilmiştir.

Tablo 1. Sahip Olduğu Çocuk Sayısına Göre Yoksul Kadınlar

Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı
Çocuk yok	48
1 Çocuk	32
2 Çocuk	14
3 Çocuk	12
4 Çocuk	7
5 Çocuk	3
6 Çocuk	3
Toplam	119

Tabloya göre yoksul kadınların çok büyük miktarının (%67) mirasçısı olarak hiç çocuğunun bulunmadığı veya tek çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Çocuk sayısındaki azlık, tespit edilen yoksul kadınların genç yaşta vefat etmiş olabileme ihtimalini kuvvetlendirmekle birlikte tek başına bu veriyle böyle bir sonuca varılamayacağı da açıktır. Yine de bu ölümlerin arkasında incelediğimiz dönemde sık sık ortaya çıkan salgın hastalıkların etkisinin olabileceğini düşünmekteyiz. Zira 1800'lü yıllarda Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde kolera hastalığının varlığından söz edilmektedir (Yılmaz, 2017, s. 48). Salgın hastalıklar yalnızca insanları öldürmekle kalmamakta en az bir o kadarını da çalışamaz hale getirerek gelirlerini ve varlıklarını yok etmektedir. Yoksulların salgın hastalıklara karşı meyilli olduğunu belirten Jütte (2008, s. 36-37)'ye göre, yoksulların beslenmesindeki yetersizlikler ve yaşadıkları mekanların hijyenik olmayan koşulları bu durumun arka planını oluşturan önemli sebeplerdir. Bu şartlar altında hem enfeksiyonun yayılması hem de salgın hastalıklara karşı direncin düşmesi söz konusu olmaktadır.

İncelediğimiz belgelerde hiçbir mirasçıya sahip olmayan yoksul kadınların var olduğu da

görülmektedir. Toplam 10 kişinin ailesinden herhangi biri veya uzak bir akrabası olmadığı için malları beytülmal'e devredilmiştir (DŞS 3725, 59a-1, 61b-2, 90a-2; 3785, 5a-1, 11a-2, 48a-2, 50b-2, 51b-1; 3753, 10a-3, 18b-1; 3757, 47b-2; 3785, 5a-1, 11a-2). 5 kişinin ise sadece eşi vardır (DŞS 3725, 52b-1, 61b-1; DŞS 3744, 7a-2; DŞS 3796, 8b-2; DŞS 3753, 9b-3). Onların da geriye bıraktıkları mirasları kocaları ve beytülmal arasında paylaştırılmıştır. Yoksulların kimsesinin olmamasının onların yoksulluklarını daha da derinleştiren bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Zira halk arasında söylenen “kimi kimsesi olmamak” deyimini yoksulluğun da bir işaretidir. Çoğu zaman ailenin veya akrabaların varlığı yoksul kadınlar için zor durumlarda yardım alabileceği kurtarıcı bir kanal olarak görülmektedir.

Belgelerden hareketle yoksul kadınların genel özelliklerinden bahsettikten sonra kadın yoksulların yoksulluk deneyimlerini belirlemek için barınma, beslenme ve giyinme pratikleri üzerinden yaşam standartlarını ortaya çıkarmaya çalışacağız.

4. Diyarbekirli Yoksul Kadınların Yaşam Standartları

Daha önce de bahsettiğimiz gibi tereke defterlerinden yola çıkarak dönemin sosyo-kültürel hayatı ortaya konulabilmektedir. Tarihi kaynaklarda var olan kişilerin miras kayıtlarındaki sahip oldukları eşyalara bakarak tüketim kalıpları ve yaşam tarzları hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Bu çalışma çerçevesinde de yoksul kadınların tereke kayıtlarında yer alan eşyalara bakarak kadın yoksulların nasıl bir eve sahip olduklarını anlayabiliriz. Ya da ev eşyalarından hareketle bir yoksul evinin hayali bir resmini zihnimizde canlandırabilir ve kıyafetlerine bakarak nasıl bir giyim tarzına sahip olduklarını bilebiliriz. Sahip oldukları mutfak eşyaları üzerinden bir değerlendirme ile de yoksul mutfağının genel bir resmini çizebiliriz. Bu bağlamda aşağıdaki başlıklar 18. yüzyılın ikinci yarısında Diyarbekir’de yaşayan kadın yoksulların yoksulluk deneyimlerini ele almaktadır.

4.1. Kadın Yoksulların Gündelik Mekânları: Harabe Evler

Hane ya da diğer bir ifadeyle ev, yoksulluğun deneyimlendiği temel kurum olması nedeniyle öne çıkmaktadır (Körükmez, 2008, s. 215). Tereke kayıtlarının yaşam koşullarını ve tüketim alışkanlıklarını yansıttığını belirten Jütte (2008, s. 81), evin içindeki eşyaları tek tek gösterecek şekilde sunan bu defterlerin yoksulların yaşadığı ev ortamının somut bir resmini çizdiğini belirtir. Genel olarak dünyanın neresine gidilirse gidilsin yoksul bir hane denilince zihinlerde derme çatma, içerisinde çok az ve eski eşyaların olduğu, çoğu zaman hijyenik koşulların olmadığı bir ev belirir. Bu nedenle yoksul evlerin kötü bir şöhretinin olduğu aşikardır. Bu evler sefaletin somut bir yüzü ve yoksulluğun bir simgesidir.

İncelenen belgelerde yoksul kadınların genel olarak herhangi bir eve sahip olmadıkları görülmüştür. Bu durum ya kiralama yöntemiyle bir evde barındıkları ya da eşlerinin evlerinde yaşamış olabilecekleri şeklinde açıklanabilir. 119 yoksul kadından sadece 9’unun bir evi bulunmaktadır (DŞS 3796, 40a-2, 64b-1; DŞS 3753, 10a-2; DŞS 3725, 62b-1; DŞS 3785, 13b-1, 16b-1, 19a-2, 41b-2). Bunlardan en yükseği 60 kuruş değerinde Kalenderhane Mahallesi’nde bir harabe-i menzil’e sahip olan Havva bt. Abdullah’ın evidir (DŞS 3796, 64b-1). 20 kuruşluk bir eve sahip olan Zeliha bt. Abdullah’ın evi ise yoksul kadınlar arasında sahip olunan en düşük ev fiyatıdır (DŞS 3785, 13b-1). 11 kadının miraslarında ise bir ev hissesi bulunmaktadır. Bunlar ya eşinden ya çocuklarından ya da ebeveyninden kendisine miras olarak kalmıştır. Miras kalan bu menzil hisselerinin değerinin çok az olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Meryem bt. Hüseyin adlı kadının eşinin evinden kendisine intikal eden yarım ev hissesi sadece 8,5 kuruş değerindedir (DŞS 3725, 339).

En yüksek menzil hissesi ise Elmas bt. Dönebid'in eşinden ve oğlundan kendisine kalan 47 kuruşluk ev hissesidir (DŞS 3796, 68b-3).

Barınma koşullarına bakıldığında daha müreffeh sınıflar ile yoksullar arasında keskin bir çelişki göze çarpmaktadır. Hali vakti yerinde olanlarla yoksulların yaşam tarzları arasındaki en somut farklılaşma belki de gündelik yaşam mekânlarındaki farklılaşmada belirginleşmektedir. Özellikle konut alanlarının niteliği, o alanda yaşayanların günlük yaşam kalitesini, çevre koşullarını ve sosyal yaşamlarını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla konut alanları, içinde yaşayanlara sadece barınacakları bir ev sunmanın ötesinde çok boyutlu etkileri olan bir yaşam tarzı sunmaktadır (Fidan, 2016, s. 17). Aynı dönemde Diyarbakir'de yaşamış zenginlerin büyük ve pahalı evlerini betimlemek için sık sık "*kebir ev*" ifadesi kullanılmaktadır. Bu evlerin çoğunluğu 1000 kuruş civarındaydı (DŞS 3796, 24a-1; DŞS 3757, 10a-2). En yüksek fiyata sahip olan ev ise Hasırlı Mahallesi'nde ikamet eden Kebeci Markos v. İlya'nın 3.300 kuruş değerindeki eviydi (DŞS 3725, 86a-1). Sadece fiyat farkına bakarak bile yoksul evleriyle zengin evleri arasındaki farklılaşmanın sınıfsal farklılaşmaların mekâna yansımaları olduğunu söyleyebiliriz.

Yoksul kadınların evlerinden bahsederken genel olarak "*harabe-i menzil*" tanımlaması yapılmaktadır. Bu durum yoksul kadınların evlerinin çok kötü durumda olduğunun bir işaretidir. Günümüzde de harabe kelimesi yıkılmaya yüz tutmuş veya yıkıntı anlamında yaşanması mümkün olmayan mekânlar için kullanılmaktadır. Dolayısıyla harabe olma tanımı, yoksul kadınların evlerini tanımlayan karakteristik bir özellik olarak karşımızda durmaktadır.

Kadın yoksulların evlerinin bulunduğu mahallelere bakacak olursak günümüz kapitalist toplumlardaki yoksulluğun veya zenginliğin yoğunlaştığı mahalleler şeklinde bir mekânsal farklılaşmanın olmadığını görüyoruz. Zira mekânın sınıfsal eşitsizlikleri yansıtan, gelir ve statü tarafından biçimlendirilen bir yapıya dönüşümü modern kapitalizmle birlikte ortaya çıkmıştır (Alver, 2010: s. 47). Robert Jütte, bazı şehirlerde yoksulluğun varoşlarda yoğunlaştığını belirtmesine rağmen erken modern dönem Avrupa kentlerinde keskin bir mekânsal farklılaşma olmadığını belirtmektedir (Jütte, 2008, s. 76). Aynı durum Osmanlı kentlerinde de söz konusu olmakta; Diyarbakirli zenginler üzerine yapılan çalışmada da zenginlerin Diyarbakir mahallelerine dağılmış durumda oldukları görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki zengin ve yoksulu keskin bir hatla ayıran sınıfsal bir mekânsal ayrışmanın olmamakla birlikte bazı mahalleler zenginlerin yoğunlaştığı mekanlar olarak öne çıkmaktadır. Örneğin Şeyh Matar Mahallesi'nde 13 zengin yaşadığı görülmektedir (Gürhan ve Gürhan, 2018, s. 148). Bu zenginlerin de 10'unun gayrimüslim olması Diyarbakir'de sınıfsal bir ayrışmadan ziyade dini kimliğe dayalı bir mekânsal ayrışma olduğuna işaret etmektedir.

Belgelerden hareketle konuşacak olursak Diyarbakirli kadın yoksulların belli bir mahallede yoğunlaşmadığı, bazı mahallelerde tek bazılarında ise birden fazla kişinin ikamet ettiği görülmektedir. Dolayısıyla buradan hareketle kadın yoksulların çeşitli mahallelere dağılmış durumda olduklarını söyleyebiliriz. Yoksul kadınların yoğunlaştığı mahalleler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Kadın Yoksulların Yoğunlaştığı Mahalleler

Mahalle İsimleri	İkamet Eden Kişi Sayısı
Camiunnebi Mahallesi	7
Ali Paşa Mahallesi	7
Şeref Çavuş Mahallesi	7
Hüsameddin Mahallesi	7
Hanzade Hatun Mahallesi	6
Fatih Mehmed Paşa Mahallesi	6

Yukarıda verilen tablodaki bazı mahalleler günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Örneğin Camiunnebi Mahallesi “Camiinebi Mahallesi” olarak, Fatih Mehmet Paşa Mahallesi “Fatih Paşa Mahallesi” olarak varlığını sürdürmektedir. Yine Ali Paşa Mahallesi aynı adla günümüze kadar gelebilmiştir. İlginç olan nokta ise bu adı geçen mahallelerin günümüz Diyarbakır’ında da yoksulluğun yoğunlaştığı mahalleler olmasıdır.

Yoksul evlerinin dikkat çekici bir özelliği de içerisindeki eşyaların çok az olmasıdır. Zengin evlerinde sayfalar dolusu yazılan ev ve mutfak eşyaları yerini yoksul evlerinde birkaç parça eşyaya bırakmaktadır. Bu eşyalar ise hem nitelik hem de nicelik bakımından kıyaslanamayacak kadar büyük farklılıklar içermektedir. Yoksul evlerinde bulunan eşyaların genel olarak temel ihtiyaçlarla sınırlı olduğunu ve kalite bakımından da çok düşük nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Camiussaafa Mahallesi’nde ikamet eden Rahime bt. Feyzullah sadece yorgan, yastık, döşek, tahtirevan ve şemdandan oluşan 6 parça eşyaya sahipti. Bu eşyaların değeri ise 19 kuruştur (DŞS 3796, 1a-4). Yine Şeref Çavuş Mahallesi’nde oturan Hatun bt. Mehmed’in 8 parçadan oluşan ev eşyası vardı. Bunlar ise yorgan, yastık, döşek ve câcimden oluşuyordu (DŞS 3744, 21b-1). Genel olarak yoksul kadınların evlerinin ortak özelliği sadece yatacağı yatak, döşek, yastık, evine sereceği bir kilim ve üzerinde oturacağı bir tahtirevanın olmasıdır. Oldukça sade ve az sayıda olan bu eşyaların değerleri de çok düşüktür. Zenginlerle kıyaslayacak olursak zenginlerin ev eşyalarının hem nicelik bakımından çok fazla olması hem de nitelik bakımından daha kaliteli ve pahalı olması bu ev eşyalarına simgesel bir anlam yüklemektedir. Dolayısıyla pahalı ve nadir bulunan ev eşyaları zengin evlerinin karakteristik özelliği olmakta buna karşın az sayıda ve eski (köhne) eşyalar da yoksul evlerinin özelliği olarak belirginleşmektedir.

Yoksulluk ve mahrumiyetin simgeleştiği diğer bir alan da beslenme ve yemek yeme alışkanlıklarıdır. Ancak belgelerde sadece mutfak eşyalarından bahsedilmektedir. Bu nedenle yoksul kadınların yeme-içme pratikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olamıyoruz. Ancak yine de zengin mutfaklarıyla karşılaştırıldığında önemli bir farklılaşmanın varlığı görülmektedir. Sınıfsal farklılaşmaların mutfaka yansımaları az ve değersiz mutfak eşyalarında cisimleşmektedir.

Kadın yoksulların evlerinde sahip oldukları mutfak eşyalarının ise çok az olduğu görülmektedir. Temel ihtiyaçları karşılayacak kadar az olan bu eşyalar adeta yoksulluğun mutfaktaki yansımalarını bize göstermektedir. Nitekim zengin mutfaklarının en önemli özelliği çok fazla mutfak eşyasının olmasıdır (Gürhan ve Gürhan, 2018, s. 162). Zenginlerin mutfağında olan sayfalar dolusu mutfak araç gereçlerine karşılık yoksulların sadece birkaç parça mutfak eşyasına sahip olduğunu görüyoruz. Örneğin Sidi bt. Abdunnur adlı kadının taşt, kazgan, lengeri, sahan ve su taşı olmak üzere toplam beş parça mutfak eşyası bulunmaktaydı (DŞS 3796, 9a-1). Yoksul kadınlar arasında hiç mutfak eşyası olmayanlar da vardı. Örneğin Marbeton bt. Aslo (DŞS 3796, 4b-5) ve Maryem bt. Arsi (DŞS 3796, 39a-1) adlı kadının evinde hiç mutfak eşyası bulunmamaktaydı. Bu durum yoksul kadınların evlerinde yemek pişirmediklerini ve sosyal yardımlaşma kurumları olan aşevlerinden faydalanmış olabileceklerinin bir işareti olabilir.

Görüldüğü gibi yoksul kadınların evleri hem evin fiziki yapısıyla hem de içerisinde bulunan eşyalarla yoksulluğun simgesi konumundadır. Yoksulluk adeta bu hanelerde vücut bulmaktadır.

4.2. Kadın Yoksulların Giyinme Pratikleri: Köhne Kıyafetler

İnsanın toplum içerisinde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlardan biri olan giyinme ihtiyacı, onu diğer canlılardan ayırt eden önemli bir özelliktir. Ancak belirtmek gerekir ki giyim sadece insanın bedenini örtmemekte aynı zamanda onun sosyo-ekonomik statüsü hakkında önemli ipuçları veren bir araç olmaktadır. Giyim içerisinde barındırdığı kültürel ve

toplumsal anlamlarla bireyin cinsiyeti, statüsü, etnik ve dini kimliğini yansıtmaktadır. Bir anlamda giyim, görüntüye dayalı bir iletişim aracı olarak bireyin kendini ifade etme biçimi olarak görülebilir (Davis, 1992). Yine bireyin sahip olduğu ekonomik sermayenin dışsal bir görüntüsü olarak onun toplumsal konumunu yansıtan önemli bir araç olarak karşımızda durmaktadır.

Belgelerde bazı kadın yoksulların tüm kıyafetlerinin sadece üzerinde olanlar olduğu görülmektedir. Örneğin Ayşe bt. Mahmud adlı kadının sadece anteri ve köhne sitareden oluşan iki parça kıyafeti vardı (DŞS 3757, 4a-2). Yine Emine bt. Mahmud'un kumaş anteri, çuka biniş, şal ve poşudan oluşan dört adet kıyafeti vardı (DŞS 3796, 40a-2). Başka hiç yedek kıyafetlerinin olmaması ise onların yoksulluğu ne kadar derin yaşadıklarını göstermektedir.

Bazı yoksul kadınların ise miraslarının önemli bir bölümünü sahip olduğu kıyafetleri oluşturmaktadır. Hatta bazı belgelerin üçte ikisinin kıyafetlerden oluştuğu görülmektedir. Örneğin Toma bt. İstapan adlı gayrimüslim kadının toplam 72 kuruş değerinde olan servetinin 51 kuruşu sahip olduğu kıyafetlerdi. Bunlar ise köhne sincab kürk, atik kürk, kadife çakşır, anteri ve çiçekli anteriydi (DŞS 3725, 32a-1). Yine Meryem bt. Şahin'in toplam 65 kuruşluk servetinin 51 kuruşu kumaş kaftan, manda anteri, don, kaftan, mitilli kürk ve kadife çakşır'dan ibaretti (DŞS, 3796, 45b-2). Kıyafetler arasında zengin kadınların giyim tarzını yansıtan ve bir statü sembolü olan kürklerin varlığı dikkat çekici bir husustur. Bu durum zenginlerin yaşam tarzının yoksul kadınlar tarafından taklit edilmesiyle açıklanabilir. Bourdieu "seçkin" nesnelere ya da pratiklerin kullanımında bir rekabet söz konusu olduğunu belirtmekte; ilk başta yüksek ekonomik ve kültürel sermayeye sahip sınıfların elinde olan nesne ve pratiklerin, zamanla toplumsal uzamın aşağılarına doğru yayılarak popülerleştiğini ifade etmektedir. Bourdieu bu durumu "damlama etkisi" olarak kavramsallaştırmaktadır (Bourdieu'dan akt; Weininger, 2014, s. 128).

İncelenen belgelere göre genel olarak yoksul kadınların kıyafetlerini betimlemek için kullanılan *köhne* kelimesi "yıpranmış, yırtık, eski" anlamlarını barındırmakta ve eşyanın değerini azaltan bir ifade olarak kullanılmaktadır. Gerek yoksulların ev eşyalarını gerekse giyim eşyalarını tasvir ederken sıkça görülen "köhne" ifadesi yoksulluğun dışavurumunun bir simgesidir. Başka bir ifadeyle de yoksulluğun resmedilmesinde zihinlerde canlanan ilk imgedir. Nitekim yoksul bir hane, içerisinde köhne kıyafetler giyen insanların yaşadığı ve köhne eşyaların olduğu bir evdir.

Aynı dönemde yaşayan zengin kişilerin belgelerinde kıyafetleri tanımlayan *atik*, *cedid* gibi ifadelerle karşılık istisnasız tüm yoksul belgelerinde "*köhne*" ifadesi yer almaktadır. Bazı belgelerde yoksul kadınların bütün giyim eşyalarının köhne olması çok dikkat çekici bir husustur. Örneğin Hoca Ahmet Mahallesi'nde yaşayan Aişe bt. Abdullah'ın bütün giyim eşyası *köhne anteri*, *köhne şali cübbe*, *köhne yemeni*, *köhne fes* ve *köhne don*'dan ibaretti (DŞS 3753, 21a-1). Köhne yani eski olması bu kıyafetlerin ortak özelliğiydi.

Yoksulların kullandığı köhne eşyaların ortak özelliği pahalı olmaması yani ucuz olmasıdır. Köhnelik eşyanın kullanım değerini düşürdüğü gibi simgesel değerini de düşürmektedir. Çünkü pahalı olmayan yani ucuz olan nesnelere kullanıcıları hakkında önemli ipuçları barındırarak sahiplerinin toplumsal konumunu yansıtmaktadır. Her ne kadar zenginliği ifade eden kıyafetlerden biri olan kürklere yoksul kadınlarda rastlansa da baha olarak onlarla kıyaslanmayacak derecede farklılık söz konusudur. Örneğin Maryem bt. Odo adlı kadının sahip olduğu sincab cübbe kürk sadece 5 kuruş değerinde (DŞS 3753, 9b-1) olmasına karşılık Camiussafa Mahallesi'nde yaşayan Fatma bt. Abdülkerim adlı zengin kadının toplam 320,5 kuruş değerinde altı adet kürkü bulunmaktaydı. Bu kürkler içerisinde ise *mitilli şâliye kaplı ferace semmur kürk* 102 kuruş ediyordu (DŞS 3796, 62a-3). Görüldüğü gibi yoksul kadınlarla zengin kadınların sahip oldukları kürklerin değeri arasındaki fark ciddi boyutlardaydı.

18. yüzyılda Osmanlı'ya elçi olarak gönderilen eşinin yanında Osmanlı toplumuna dair gözlemler yapan ve bu gözlemlerini aktardığı mektuplarıyla bilinen Lady Montegu, "*Şark Mektupları*" adlı eserinde Osmanlı toplumunda en alt tabakadaki kadınlarının bile kıyafetlerine özen gösterdiklerini, en sıradan kadınların bile işlemeli giysilere, kakum kürklere ve elmas takılara sahip olduğunu belirtmektedir (Montegu, 1933, s. 131; Çolak, 2010, s. 398).

Lady Montegu'nun belirttiği gibi yoksul kadınlar da mücevher ve takılara sahipti. Fakat incelenen belgelerde 119 kadından sadece 20'sinin mücevher takıları vardı. Bir zümrüd küpe ve sim kemere sahip olarak en fazla maddi değeri olan takılara Kılbaş Mahallesi'nden Fatma bt. Halil adlı kadın sahipti. 69 kuruşluk toplam servetinin 35 kuruşu bu takılardan oluşmaktaydı (DŞS 3725, 61b-1). Onun dışındaki bütün yoksul kadınların sahip oldukları takı değeri ise 1 kuruş ile 15 kuruş arasında değişmektedir. Yoksul kadınlar arasında yaygın olarak kullanılan takıların simden yani gümüşten yapıldığı görülmektedir. Bu durum gümüşün altına göre daha az değerli olmasından kaynaklanmaktadır. Altın veya diğer değerli eşyalardan yapılan takılara çok nadir olarak rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu ne kadar yoksul olsalar da kadınların vazgeçilmez süs eşyası olan takıları kullanmak istediklerinin bir işareti olarak görülebilir.

5. Sonuç

Yoksulluk tarih boyunca hemen her toplumda karşılaşılan bir toplumsal gerçeklik olarak toplumsal hiyerarşinin alt tabakalarına göndermede bulunmaktadır. Toplumun arzuladığı şeylerden yoksun olan ya da diğer sınıflara göre daha az sahip olan yoksulluğun dünyası bir anlamda mahrumiyetin ve yoksunluğun da dünyasıdır.

Sınıf, etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi değişkenlere göre yoksulluğun toplumda farklı görünümler sergilediğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte toplumsal cinsiyete bağlı olarak yoksulluğun deneyimlenmesinin de farklılaştığını belirten çalışmalarda son yıllarda artış olduğu gözlemlenmektedir. "Kadın yoksulluğu" kavramsallaştırmasıyla ifade edilen bu durum kadınların toplumda var olan rolleri ve statülerine bağlı olarak yoksulluk deneyimlerinin erkeklerden farklılaşmasına gönderme yapmaktadır. Yoksulluğu erkeklere göre daha derinden tecrübe eden kadınların toplum içerisinde yoksulun da en yoksulu olduğuna ve böylelikle yoksulluğun dişilleştiği/kadınsılaştığına vurgu yapılmaktadır.

Yoksulluk imgelerinin en çok belirginleştiği alanlar gündelik yaşam pratiklerinin gerçekleştiği ve tüketim kalıpları hakkında da ipuçları veren barınma, beslenme ve giyinme pratikleridir. Kadınların yoksulluk manzaralarının billurlaştığı bu alanlara bakarak araştırma dönemi olan 18. yüzyılın ikinci yarısındaki kadın yoksulluğunu resmetmemiz ve sınırlarını belirginleştirmemiz kolaylaşmaktadır.

Araştırma verilerini oluşturan dönemin mahkeme kayıtlarındaki miras belgelerinden hareketle toplam 297 yoksulun 119'unu kadınlar oluşturmakta ve erkeklere göre (%57,5) servetin %51'ini ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu durum yoksullar arasındaki en yoksul kesimi yine kadınların oluşturduğunun bir işaretidir. Yine yoksul kadınların büyük bir çoğunluğunun mirasçısı olarak hiç çocuk sahibi olmadığı veya tek çocuğunun bulunduğu görülmüştür. Bu durum genç yaşta ölümlere işarete etmekle birlikte salgın hastalıklar veya yetersiz beslenme koşullarının kadınların yaşamlarında hayati sonuçlara yol açtığını göstermektedir.

Gündelik yaşam pratiklerinin gerçekleştirildiği, yaşam tarzları ve tüketim kalıpları hakkında önemli ipuçlarını barındıran evler kadın yoksulların barınma ihtiyacını karşılamanın ötesinde yoksulluğun işaretlerini bütün çıplaklığıyla gözler önüne seren önemli bir yoksulluk simgesidir. Sefalet ve yoksulluk simgesi olarak öne çıkan bu evlerin ortak özelliği harabe evler olmasıdır.

İncelenen belgelerde de sık sık karşılaşılan yıkık, dökük ev anlamına gelen “*harabe-i menzil*” ifadesi gündelik yaşam mekanlarının fiziksel koşullarını yansıtmaktadır. Hem evin değeri hem fiziksel koşulları hem de içerisindeki eşyaların nicelik ve nitelik bakımından ucuz ve az olması nedeniyle yoksul evleri sınıfsal farklılaşmaların mekâna yansımaları olarak görülebilir. Yine ev eşyalarını betimlerken kullanılan “köhne” ifadesi kadın yoksulların ev ve mutfak eşyalarının ortak özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk ve mahrumiyetin simgeleştiği diğer bir alan olan beslenme ve yemek yeme alışkanlıkları da sınıfsal farklılaşmaların billurlaştığı alanlardır. Bu farklılaşmaların mutfaka yansımaları az ve değersiz mutfak eşyalarında cisimleşmektedir. Kadın yoksulların evlerinde sahip oldukları mutfak eşyalarının ya çok az olduğu ya da hiç olmadığı görülmektedir. Bu durum yoksul kadınların evlerinde yemek pişirmediklerini ve sosyal yardımlaşma kurumları olan aşevlerinden faydalanmış olabileceklerinin bir işareti olabilir.

Bireyin sahip olduğu ekonomik sermayenin dışsal bir görüntüsü olarak onun toplumsal konumunu yansıtan önemli bir araç olan kıyafetler giyinme ihtiyacının ötesinde bireyin sosyo-ekonomik statüsü hakkında önemli ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır. Kadın yoksulların kıyafetleri tıpkı ev eşyaları gibi köhne yani eskimiştir. Köhnelik eşyanın kullanım değerini düşürdüğü gibi sembolik değerini de azaltan bir ifade olarak yoksulluğun dışavurumunun bir sembolüdür. Dolayısıyla kadın yoksulların evleri ucuz ve pahalı olmayan az sayıda eşyaların bulunduğu harabe evlerdi. İçerisinde yaşayanlar da giyecek birkaç parça köhne kıyafetten başka bir şeyi olmayan kimsesiz yoksul kadınlardı. Sonuç olarak yoksul kadınlar, yoksullar arasındaki en yoksul kesimi oluşturarak yoksulluğu derinden tecrübe etmekte ve “yoksulluğun kadınsılaşması” kavramının geçmişte de var olduğunu bizlere göstermektedir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Kaynaklar

- Açıkgöz, R. (2010). Kadın yoksulluğu üzerine bir inceleme. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), 45–60.
- Alver, K. (2010). *Siteril hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Brannen, J., & Wilson, G. (1987). *Give and take in families: Studies in resources distribution*, London, UK: Allen and Unwin.
- Cankabal, H. (2009). *17. yüzyılda Ayntâb -Osmanlı kentinde toplum ve siyaset*. (Z. Yelçe, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (2009). *End of millennium*, Oxford, UK: Wiley-Blackwell.
- Çetin, A. (2017). *Türk sinemasında yoksulluk temsilleri 1960-1975 dönemi*. (Yayınlanmamış Doktora tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Çolak, S. (2010). Bir İngiliz hanımefendisinin -Lady Montegu- gözüyle Osmanlı kadını. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 386–403.
- Çukur, C. Ş. (2008). Yoksulluğun psikolojisi: Yoksulluğun sosyal bilişsel olarak yapılandırılması ve sosyal- duygusal sorunlar ile ilişkisi. N. Oktik (Ed.), *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları* içinde (s. 97–162). İzmir: Yakın Kitabevi.
- Daly, M. (1989). *Woman and poverty*, Dublin, Ireland: Attic Press.
- Davis, F. (1992). *Culture and identity*, Chicago, CA: University of Chicago Press.
- Diyarbakir Şer’iyye Sicilleri (DŞS) 3744, 3796, 3757, 3753, 3725, 3785, 3797.
- Dumrul, C. ve Dumrul, Y. (2014). Osmanlı İmparatorluğu’nun kapitalist paternde sanayileşmesinin önündeki engeller üzerine bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23, 146–170.
- Ergut, F. Ve Uysal A. (2012). Tarihsel sosyoloji ne yapar, nasıl yapar? F. Ergut ve A. Uysal (Ed.), *Tarihsel sosyoloji stratejiler, sorunsallar, paradigmlar* içinde (s. 13–36). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Fidan, F. Z. (2016). *Yoksulluk kıskacında kadın*. İstanbul: Opsiyon Yayınları.
- Glendinning, C., & Millar, J. (1992). *Women and poverty in Britain in the 1990s*. London, UK: Harvester Wheatsheaf.
- Gürhan, V. ve Gürhan, N. (2018). *Osmanlı taşrasında zengin sınıf Diyarbakirli zenginler (1750-1800)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Jütte, R. (2008). *Erken modern Avrupa’da yoksulluk ve sapkınlık* (B. Kurtege-Sefer, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karabulut, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılda değişim süreci, sosyal ve kültürel durum. *Mecmua*, (2), 49–65.
- Körükmez, L. (2008). Kent yoksulluğu ile mücadelede kadınların geliştirdiği stratejiler ve toplumsal cinsiyet rolleri. Nuriye Oktik (Ed.), *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları* içinde (s. 207–244). İzmir: Yakın Kitabevi.
- Küçükcalay, A. M. (1997). Endüstri devrimi ve ekonomik sonuçlarının analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 51–68.
- Montegu, L. (1933). *Şark mektupları* (A. Refik, Çev.). İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.
- Oktik, N. (2008). Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar. N. Oktik (Ed.), *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları* içinde (s. 21–56). İzmir: Yakın Kitabevi.
- Özdalga, E. (2011). Bir tasavvur ve ustalık olarak tarihsel sosyoloji. E. Özdalga (Ed.), *Tarihsel sosyoloji* içinde (s. 9–68). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2008). Kırsal yoksulluk. N. Oktik (Ed.), *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları* içinde (s. 265–299). İzmir: Yakın Kitabevi.
- Pearce, D. (1978). The feminization of poverty: Women, work, welfare, *The Urban & Social Change Review*, 11(1–2), 28–38.
- Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51–67.
- Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk -kavramlar, nedenler, politikalar ve temel eğilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weininger, E. B. (2014). Bourdieu’nün sınıf analizinin esasları (G. Ertuğrul, Çev.). *Sınıf analizine yaklaşımlar*, Eric Olin Wright (Ed.), Çev. ve Ed. Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Notabene Yayınları.

- Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 23-55.
- Oxfam. (2017, October 15). *Richest 1 percent bagged 82 percent of wealth created last year - poorest half of humanity got nothing*. Retrieved from <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2018-01-22/richest-1-percent-bagged-82-percent-wealth-created-last-year>
- Global Wealth Report. (2018, October 15). Retrieved from <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=77A4E912-A32D-8E84-CC8C21144CEE52E2>